

ARDAHAN'IN ALTERNATİF TURİZM POTANSİYELİ BAKIMINDAN ARICILIK VE BAL ÜRETİCİLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation Of Ardahan's Alternative Tourism Potential Beekeeping And Honey Production

Doç. Dr. Suna Muğan ERTUĞRAL

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı, İstanbul/Turkey

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9872-3941>

ÖZET

Dünyada turizm hareketlerinin hızlanması ve çeşitlenmesi alternatif turizm türlerinin gelişmesinde önemli olmuştur. Bu kapsamda tarımsal üretimi de destekleyen turizm türleri kırsal kalkınma aracı olmaktadır. Hane halkı gelirinin zayıf olduğu, ana geçim kaynağının tarımsal faaliyetlere dayandığı ve işsizlik oranının yüksek düzeyde gerçekleştiği Ardahan ilinde ekonomik yapı büyük ölçüde hayvancılık ve tarıma dayalıdır. Özellikle arıcılığın ve bal üretiminin artması bölgenin önemli geçim kaynağı olmaktadır. Yeni iş alanlarının oluşması ve istihdam imkânlarının artırılması amacıyla arıcılık ve bal üreticiliği önemli bir tarımsal faaliyet olarak kırsal kalkınmanın sağlanmasında önem arz etmektedir. Aynı zamanda alternatif turizm türleri kapsamında kırsal turizm, agroturizm ve gastronomi turizmi ile birleşen bu yöndeki uygulamalar Ardahan ilinin kalkınmasında önemli olacaktır. Bu çalışmada Ardahan ilinin sosyoekonomik durumunu ve arıcılık ve bal üreticiliğinin bölge üzerindeki katkısı incelenerek alternatif turizm türleri kapsamında önerilerde bulunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Turizm, Arıcılık, Bal Üretimi, Kırsal Kalkınma, Kırsal Turizm

ABSTRACT

Alternative tourism types have developed. Acceleration of tourism movements in the world. In this context, tourism types that support agricultural production are also a means of rural development. The household income is weak, the main livelihood is based on agricultural activities, and the unemployment rate is high in Ardahan. The economic structure in the province is based on animal husbandry and agriculture. Especially beekeeping and increase in honey production is an important source of income for the region. Beekeeping and honey production are important agricultural activities to increase new business areas and employment opportunities. This activity is to ensure rural development. At the same time, rural tourism, agro-tourism, and gastronomy tourism within the scope of alternative tourism types will be important in the development of Ardahan province. In this study, the socioeconomic status of Ardahan province and the contribution of beekeeping and honey production to the region will be examined. Suggestions are made within the scope of alternative tourism types.

Key Words: Alternative Tourism, Beekeeping, Honey Production, Rural Development, Rural Tourism

1. GİRİŞ

“Tarih boyunca çok önemli ve uygarlıklara ev sahipliği yapan Doğu Anadolu Bölgesi sahip olduğu kültürel değerler bakımından son derece önemli bir konuma sahiptir. Türkiye topraklarında yer alan bu mirasın ana kaynakları olan en eski köklerinde eski Anadolu kül-türleri (Hitit, Likya, Karya, Frig gibi), Akdeniz ve Ege kültürleri (Miken, Hellen, Roma, Bizans gibi), Orta Asya, İran, Arap etkileri ile Selçuklu ve Osmanlı kaynakları bulunmaktadır” (Dağıstan Özdemir, 2005:20). Bu farklı yaşamların etkileri sebebiyle Anadolu çok zengin kültürel değerlere sahiptir.

“Doğu Anadolu Bölgesi, tarihi ticaret yollarının ana noktasında bulunması ve Anadolu'ya açılan kapıların ilk başlangıç noktası olması sebebiyle birçok medeniyete tarih boyunca ev sahipliği yapmıştır. Doğu Anadolu Bölgesi; Urartular, Saltuklular, Mengücekler, Akkoyunlular, Selçuklular gibi tarihin önemli devletlerini ve beyliklerini tarih boyunca bölge üzerinde barındırmıştır” (<http://www.dap.gov.tr/dap-eylem-plani/eylem-plani/>). Doğu Anadolu Bölgesi, doğal güzellikleri, tarihi kalıntıları, eski medeniyetlerden kalan önemli kültürel değerlerimizi oluşturan tarihi yapıtları ile önemli sayıda turizm potansiyelini

barındırmaktadır. Ancak bölgenin elverişsiz iklim şartları, yetersiz ulaşım imkanları, yetersiz turistik tesis üstyapısı ve alt yapısı ve yetersiz tanıtım çalışmalarından dolayı bölgede turizmin geliştirilmesi halen istenilen düzeyde değildir (MEGEP, 2013:50). Doğu Anadolu Bölgesi genelinde tüm yerleşim yerlerinin zengin turizm potansiyeli bölgenin turistik cazibe merkezi olmasına sebep olmaktadır. Bölgedeki yerleşim yerleri itibarıyla öncelikle Kars, Ardahan, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Malatya, Muş, Tunceli ve Van farklı turistik faaliyetlerin yapılabilmesi bakımından zengin turistik çekicilik unsurlarına sahiptirler.

Kars ilk yerleşimin Cilalı Taş Devrinde M.Ö. 9000–8000 tarihinde başladığı başta Ani antik kenti dışında kültür ve tabiat varlığı olarak 321 adet kültür ve tabiat varlığı bulunan önemli bir kenttir (Boya ve Kafalı, 2008:37-38). Özellikle Ardahan iline olan yakınlığı sebebiyle Ardahan'ın havayolu ulaşımında önemli bir merkez olmaktadır.

Ardahan, yaklaşık 3000 yıllık geçmişi olan ve 27 Mayıs 1992 tarih ve 3806 sayılı kanun ile yeni il statüsü kazanmış ve Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer alan bir kenttir (<http://www.serka.gov.tr>).

Ardahan'da sanayinin yeterince gelişmemiş olması, sert ve karasal iklim sebebiyle tarım faaliyetlerinin çok sınırlı ve zayıf olması sebebiyle ildeki en önemli ekonomik faaliyet ve geçim kaynağı olarak hayvancılık önemli olmuştur. Ayrıca son yıllarda dünya genelinde hızlanan turizm faaliyetleri ve hizmet sektörünün il genelinde fazlaca etkin olmaması geçim kaynağı bakımından sınırlı olan ekonomik faaliyetlerin yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Hayvancılık faaliyetleri temelde süt üretimi kapsamında yapılmakta olan ilde, küçükbaş hayvancılık yıllar itibarıyla gerilemektedir. Aynı zamanda et üretimi ve canlı hayvan satışı bölgenin önemli bir gelir kaynağı olmaktadır. Ayrıca Ardahan'da arıcılık, kanatlı hayvan olarak özellikle kaz yetiştiriciliği ve çok az olarak da su ürünleri üretimi de yapılmaktadır. Ardahan'da hayvancılık ve bitkisel üretim dışındaki ekonomik faaliyetlerin gelişmemesi bölgenin ekonomik düzeyinin zayıf kalmasına sebep olmuştur (Akbulak, 2016; 9). Bu sebeple bölgenin yerel değerlerini ön plana çıkaran faaliyetler bölgenin kalkınması bakımından önemli olacaktır.

Ardahan İlinin çok eskiye dayanan tarihi sebebiyle, kültürel varlıkları ve tarihi değerleri değerlendirerek sosyoekonomik kalkınmasına katkıda bulunacak alternatif turizm türlerinin uygulanması sağlanmalıdır. Doğal, tarihi ve kültürel varlıkların korunması, kültür turizmi kapsamında değerlendirilmesi ve daha etkin kullanılması ile olumlu gelişme sağlanabilecektir. Özellikle arkeolojik ve kültürel varlıklar, doğal değerler, farklı jeolojik yapı ve iklim özellikleri çok yönlü bir potansiyeli barındırmaktadır. Ayrıca, bitki ve hayvan türleri bakımından zengin bir ekosistemin varlığı bölge için önemli değerlerdir. Bu sebeple tarım ve hayvancılığa bağlı bölgede farklı ekonomik faaliyetler çağlar boyu yapılagelmiştir. Bu faaliyetler içinde arıcılık, Ardahan iline ait özellikler bakımından öne çıkmıştır.

Bu yüzyıla kadar dünya arıcılık tarihi, yalnızca dünyanın farklı bölgelerini ziyaret eden gezginler tarafından yazılı ve resimli kayıtlardan, sözlü geleneklerden ve bazı konuya tanıklık edenler tarafından edinilen bilgilerden edinilmiştir(Crane, 1999; 174-186) .

Arıcılık ve bal üretimi çok eski zamanlardan beri değer görmüştür. Ayrıca, birçok bölgede de en eski yazılı kayıtlarda adı geçen mallar arasında bal ve balmumu yer almaktadır. Bir bölgenin iklimi ve fiziki coğrafyası, bölgedeki arıların özelliğini belirlemeye yardımcı olmaktadır. Öte yandan bal verimi, büyük ölçüde mevcut bitki örtüsünün özelliklerine göre belirlenmektedir (International Bee Research Association, 1999; 3). Zengin bitki örtüsünün ve elverişli ekolojik yapının arıcılığın gelişmesi ve bal üretiminin artarak bölgesel kalkınmanın sağlanmasında önemli etkileri olmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVDE ARDAHAN İLİNİN ARICILIK VE BAL ÜRETİMİ KAPSAMINDA ALTERNATİF TURİZM ÇEŞİTLERİ

Ardahan ili tarımsal faaliyetlerin ağırlıklı payı olduğu sosyoekonomik yapıya sahiptir. Ancak tarımsal üretimin yetersiz olması bölgenin ekonomisinin gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bölgesel kalkınmanın sağlanmasında tarımsal faaliyetler olarak arıcılık ve bal üretimi ve alternatif turizm çeşitleri önemli olmaktadır.

2.1 Ardahan İlinin Bölgesel Kalkınmasında Arıcılık ve Bal Üretiminin Önemi

Türkiye zengin bitki örtüsü, elverişli ekolojik yapıya sahip olması ve koloni varlığı açısından arıcılıkta önemli gelişme göstermiştir. Ülkemiz arıcılık, arılı kovan sayısı bakımından son yıllarda dünya sıralamasında yükselmiştir(Kuvancı, 2019; 1). Türkiye, dünya arı kovan varlığının yaklaşık % 8,5'ine sahiptir. Ayrıca, kovan başına bal verimi dünya ortalaması 23 kg iken, Türkiye'nin kovan başına 14 kg olarak bal veriminin dünya ortalamasının altında kalarak 13. sırada ve oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu sebeple, Türkiye'de arıcılık faaliyetinin sonucunda kovan başına bal üretiminde yeterli veriminin alınmadığını söyleyebiliriz. Bal verimi bakımından yüksek olan ülkelerde km² başına kovan sayıları oldukça düşük değerlerdedir. Bu durum için kovan başına düşen ballı bitki varlığı ve söz konusu ülkelerin yüzölçümü en büyük ülkeler arasında olduğu şeklindeki bir açıklama yapılmaktadır(<https://www.serka.gov.tr/>, erişim, 10.10.2021; 15-18).

Arıcılığın ülke ekonomisine katkısını doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki şekilde görmekteyiz. Buna göre arıcılık, tarımsal bir faaliyet olması sebebiyle öncelikli ve gerek sosyoekonomik bir konu ve gerekse bitkisel üretime katkısından olarak da dolaylı yani ikincil etki yaratmaktadır. Arıcılık toprağa bağımlı bir faaliyet değildir. Özellikle, topraksız veya az topraklı haneler için önemli bir geçim kaynağı olabilmektedir. Aynı zamanda maliyeti düşük ve kolay istihdama imkân yaratan bir tarımsal faaliyet olarak, olumsuz çevresel etkilerinin olmadığı bir iş alanıdır. Arıcılık, doğal denge için arılara ihtiyacın olduğu ve doğa üzerinde doğrudan veya dolaylı zararlı etkisinin olmadığı önemli bir tarımsal faaliyettir(<https://www.serka.gov.tr/>, erişim 10.10.2021). Arıcılık faaliyet olarak besin maddesi olarak bal üretiminde ve biyoçeşitliliğin korunması alanındaki ölçülemez katkıları sebebiyle yaşam döngüsü için son derece önemlidir(Gupta, Reybroeck, Veen, 2014; 10).

Türkiye'nin en ileri arıcılığına sahip Ardahan'da arıcılık yapmak ve arıcılığı meslek olarak edinmek (Muğan, 1973; 2), önemli bir paya sahiptir. Kafkas Arı Irkı Gen Merkezi olan Ardahan ili; kovan sayısı, bal üretimi ve kovan başına bal verimi bakımından 2010 yılı verilerine göre; yaklaşık 68 bin kovandan 1.022 ton bal üretilmiş olup, kovan başına bal verimliliği olarak da 15,0 kg ile, Türkiye ortalamasının (14,5 kg) çok az üzerinde gerçekleşmiştir(<https://www.serka.gov.tr/>, erişim, 10.10.2021; 22). Ancak bölgede Tablo 1'de görüldüğü gibi, bal üretimi ve arıcılık faaliyetleri bakımından Kars ile karşılaştırıldığında kovan sayısının daha fazla olduğu Kars'ta bal verimliliğinin düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Kovan Sayıları ve Bal Üretim Miktarları, 2010

	Türkiye	TRA2 Bölgesi	Ardahan	Kars
Kovan Sayısı	5.602.669	176.301	67.929	70.298
Kovan Sayısı (Pay %)	100	3,1	1,2	-
Bal Üretimi (Ton)	81.115	2.198	1.022	-
Bal Üretimi (Pay %)	100	2,7	1,3	-
Kovan Başına Bal Verimi (Kg)	14,5	12,5	15,0	6,9

Kaynak: TÜİK Hayvancılık İstatistikleri, Erişim Tarihi: 15.03.2012, <http://www.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>, aktaran; <https://www.serka.gov.tr/>, erişim, 10.10.2021; 22.

Tablo 2. Ardahan İli Arıcılık Göstergeleri

Yıllar	Bal (ton) ¹	Kovan Sayısı ²	İşletme Sayısı ²	Verim (kovan/kg) ³
2015	800	46.366	457	17,3
2016	700	49.298	496	14,2
2017	500	52.306	546	9,6

Kaynak: 1-Ardahan Arı Yetiştiricileri Birliği, 2-Ardahan Tarım ve Orman İl Müdürlüğü, 3-Serka, Hesaplama, aktaran; <https://www.serka.gov.tr/>, <https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/ardahan-aricilik-sektoru-mevcut-durum-analizi-ve-stratejik-eylem-planı12.pdf>, 17.

Ardahan ekonomisinde önemli yeri olan arıcılığın ve bal üretiminin yıllar itibariyle değişmesindeki en önemli etki arıcılığın iklimsel faaliyetlerden etkilenmesi sebebiyle iklim kaynaklı olmaktadır.

Sanayinin yeterince gelişmediği ve istihdam imkânlarının kısıtlı olduğu Ardahan'da arıcılık, Ardahan bölge halkı için doğrudan ve dolaylı olarak iş alanı yaratılması bakımından da önem arz etmektedir(<https://www.serka.gov.tr/>, erişim 10.10.2021, 25). Ortalama 4 nüfuslu aile bazında toplam nüfusunun %2,3'ü arıcılık (<https://www.serka.gov.tr/>, erişim 10.10.2021, 17) ile uğraşmaktadır. Bu kapsamda zaman içinde arıcılık ve bal üretme faaliyetleri kapsamında işletmeler değişiklik göstermektedir. Bu işletmeler doğal çevreden beslenen ve doğaya dost faaliyetler olarak ekogirişimci işletmeler olarak bölgede kırsal kalkınmanın sağlanmasına önemli katkı sağlamaktadırlar.

Ekogirişimcilik, işletmelerin girişim hedeflerini sağlarken, gerçekleştirdikleri faaliyetleri ile topluma pozitif katkısını arttıran, insanlar ve çevre üzerindeki olumsuz etkileri ise, en aza indiren girişimcilik olarak tanımlanmaktadır(Schaper, 2002: 12, aktaran; Aykan, 2012; 199). Ekogirişimcilik uygulamaları rekabet avantajlarının farkına varılması ve yeşil ürünlere olan talep artışı işletmelerin çevreci ürün ve hizmetlerin sağlanması konusunda itici güç olmuştur (Aykan, 2012; 209). Bu kapsamda arıcılık faaliyetleri ve bal üretim işletmeciliği ekogirişimcilik olarak kırsal kalkınmanın sağlanmasında hem bir alternatif turizm çeşitleri hem de bir gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmektedir. Bu sebeple arıcılık, örgütlü ve bilinçli şekilde geliştirilmesi gereken bir tarımsal faaliyet olarak önemlidir.

3. ALTERNATİF TURİZM FAALİYETLERİ BAKIMINDAN ARICILIK VE BAL ÜRETİMİNİN ÖNEMİ

Arıcılık dışsal faydaları olan önemli bir tarımsal faaliyet olarak farklı boyutlarda değerlendirilebilme özelliğine sahiptir. Ardahan ilinde gen merkezi olan Kafkas arı ırkı bal üretimi ve markalaşma konusunda da önemli ve güçlü bir potansiyeli barındırmaktadır (<http://www.serka.gov.tr>, 2012; 13).

Son yıllarda arıcılığın önemli kırsal kalkınma aracı ve yoksulluğu azaltarak halkın geçim düzeyine olumlu katkı sağlaması yönündeki çabalar alternatif turizm türleri kapsamında da değerlendirilmektedir. Ayrıca, arıcılığın tarım ve doğa koruma ile entegre olması için dolaylı faydaları da azımsanmayacak kadar önemlidir. Arıcılıkla uğraşanlar tarafından yapılan arı yetiştiriciliği ve bal üretimi bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşmak bakımından önemli bir faaliyet olarak yer almaktadır. Çiftçilik ve doğa koruma ile entegre bir faaliyet olarak arıcılığın teşvik edilmesi ve birçok hane için yoksulluğun azaltılması ve geçim güvencesi olarak hizmet etmesi bölgesel kalkınmanın sağlanması bakımından önemlidir(Gupta, Reybroeck, Veen, 2014; 1).

Son yıllarda yerel kaynakların değerlendirilmesi yoluyla gelir ve istihdam yaratılarak bölgenin refah düzeyinin yükseltmesi, doğal ve kültürel varlıkların korunması ve kırsal alanlardaki altyapının geliştirilmesi kırsal kalkınmanın temeli olarak önemli kabul edilmektedir. Türkiye geneline göre kırsal nüfus oranı oldukça yüksek düzeyde olan ve sürekli il ve bölge dışına göç veren, birçok sosyo-ekonomik gösterge bakımından ülke ortalamalarının oldukça gerisinde kalmış olan ve önemli oranda kırsal yoksulluk sorunu yaşayan Ardahan ili için alternatif turizm potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik stratejiler önem arz etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma anlayışı ile paralellik arz eden bu durum bölgenin sosyo-ekonomik kalkınması bakımından önemlidir.

Sürdürülebilir turizm kavramı, turizmin geliştirilmesinde; kırsal, kültürel, biyolojik, çevreyle ilgili ve tüm yenilenebilir kaynakların devamlılığının sağlanarak, mevcut kaynakları geliştirerek, koruyan ve en iyi şekilde kullanımını sağlayacak planlama anlayışıdır. Sürdürülebilir turizm çeşidi aslında tek başına bir turizm türü olmamakla birlikte turizm için kaçınılmaz bir gerçektir(Tekeli, Gedik, 2018; 44).

Özellikle alternatif turizm türlerinden biri olan kırsal turizm ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunların çözümünde rol alması ve tarım üreticisine ek gelir sağlaması bakımından önemli bir değer(Çeken vd., 2007; aktaran, Akbulak., 2016; 3) olarak kırsal kalkınmanın sağlanmasında önemli olmaktadır.

Kırsal turizm, hem ekonomik bakımdan hem de ekoturizm felsefesine uygun bir turizm türü olarak yerel halka ve doğal çevreye katkı sağlayan bir turizm türüdür(Baykal, Toprak; 2010; 41). Kırsal turizm tanımlamaları bu faaliyetin kırsal alanlarda gerçekleşmesi, turistlere doğayla ve yerel kültürle iç içe olmalarının sağlanması, yeme-içme, konaklama ve diğer hizmetlerin kırsal yerleşmelerde sunulması, turistlerin yöredeki faaliyetlere izleyen olarak veya doğrudan aktif bir şekilde içinde bulunarak katılımının sağlanması gibi durumları kapsamaktadır(Akbulak, 2016; 4). Kırsal turizm kapsamında oldukça geniş doğayla ilişkili faaliyetler gerçekleştirme imkânı söz konusu olmaktadır.

Dünyadaki yeni turizm trendleri turistik talebe bağlı olarak tarih, sağlık, doğa yürüyüşü, kültür ve kırsal turizm kapsamında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, mevcut turizm türlerine alternatif veya tamamlayıcısı olarak önem kazanmıştır. Turistik arz kaynaklarının kırsal turizm amaçlı kullanımı kırsal alanların ekonomilerinin güçlendirilmesine yönelik çabaların hız kazanmasına sebep olmuştur. Kırsal turizm alanında elde edilen kazanımlar kırsal alanların gelişiminde tarım sektörü ile kırsal turizmde bir alternatif olarak görülmesini sağlamaktadır(Çeken, Dalgın, Çakır, 2012; 11). Bu kapsamda son yıllarda rekabetin artmasıyla bölgenin yerel özelliklerinin öne çıkarıldığı ve farklı deneyimler yaşamak isteyen ziyaretçiler için alternatif turizm çeşidi olarak gastronomi turizmi kırsal turizmden bazen bağımsız bazen iç içe geçmiş şekilde önem kazanmıştır. Bir iş kolu olarak kırsal turizm ve kırsal kalkınma aracı olan

gastronomi turizmi bölgede iş imkânlarının yaratılmasına ve tarım sektörünün de gelişmesine katkı sağlamaktadır. Alternatif turizm türleri olarak hem kırsal turizmin hem de gastronomi turizminin gelişimine imkân sağlayacak yerel kaynakların bu amaçla geliştirilmesi son yıllarda yenilikçi uygulamalar olarak önem kazanmaktadır.

Ardahan ilinde arıcılığın geliştirilmesi ve bal üretiminin artırılması yönündeki çalışmalar hem gastronomi turizmini hem de kırsal turizmi geliştirecek çabalar kapsamında değerlendirilerek bölgesel kalkınmanın sağlanmasında önemli olmaktadır. Bu sebeple ilin arıcılık ve bal üretimi bakımından potansiyelinin belirlenmesi önemli olacaktır.

Bal, bileşimi bakımından karbonhidrat oranı yüksek, enerji verici önemli bir besin maddesidir. Ayrıca balın bileşimi, bileşenlerinin sağlık açısından önemi ve fizyolojik ve besinsel etkileri sebebiyle besin maddesi olarak talep edilmektedir (Karadal, Yıldırım, 2012; 197). Bu sebeple sürdürülebilir kırsal faaliyet olarak arıcılık ve bal üretimi önemlidir. Bu uygulamaların gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi ve bölgeye yönelik turistik seyahatlerde arıcılık eğitimi yapılması ve arıcılık ve bal süzme işlemlerini kapsayan bir paket hazırlanması alternatif turizm uygulamaları olarak önemli katkı sağlayacaktır. Bu yönde peynir ve özellikle kaşar ve gravyer peynire dayalı uygulamaların hem bölgede hem de başka bölgelerde yapılmasının sosyoekonomik katkıları mevcuttur.

Alternatif turizm, dünyanın en hızlı büyüyen sektörlerinden biri olan turizm sektörünün en önemli unsurları arasında yer almaktadır. Ardahan ilinde birçok turizm çeşidi için arz kaynakları mevcut iken özellikle doğaya dayalı turizm çeşitleri ve turistik değeri olan birçok mimari eser olması sebebiyle alternatif turizm türleri uygulanabilir. Tarihi ve kültürel değerlerin türlerinin geniş olması bölgenin turistik değer bakımından zengin olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, Ardahan genelinde sanayiinin etkin olmaması sebebiyle kirlenmemiş temiz çevrenin olması organik tarım ve doğaya bağlı birçok aktivite için uygun bir ortama da sahiptir.

Tablo 3. Ardahan İli Tarihi ve Kültürel Eserleri

Eserin Türü	Sayısı
Sivil Mimarlık Örneği	14
Dinsel Yapılar	28
Kültürel Yapılar	16
İdari Yapılar	4
Askeri Yapılar	22
Mezarlıklar	20
Şehitlikler	11
Anıt ve Abideler	1
Kalıntılar	13
TOPLAM	129

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı (www.kultur.gov.tr. Erişim:19,01,2014), aktaran; Çimen, H.,(2014), “Ardahan’ın Turizm Potansiyeli”, *Karadeniz - Black Sea – Черное Море*, 3.

Hayvancılığıyla öne çıkan Ardahan ili, kaz ve kaşar peyniri ve peynir türlerinin üretiminde de önemli payı olması sebebiyle büyük bir potansiyele sahiptir. Bu sebeple gastronomi turizmine imkan verecek potansiyelin bal üretiminin de dahil edilmesiyle çeşitlilik kazanacağı görülmektedir.

Tablo 4. Ardahan’a Gelen Yabancı Ziyaretçilerin Sınır Kapılarının Bağlı Olduğu İllere Göre Dağılımı

Yıllar	Turist Sayıları
2010	1.517,50
2011	1.884,50
2012	2.847,92
2013	4.292,25
2014	3.278,50
2015	3.101,75
2016	4.345,08
2017	6.652,00
2018	7.250,67
2019	7.321,50
2020	1.184,83
2021	1.202,67

Kaynak:T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072, erişim 10.10.2021.

Ardahan ilinin, kış turizmi, yayla turizmi, kuş gözlemciliği, mağara turizmi, kültür turizmi, doğa ve doğa yürüyüşleri, sportif olta balıkçılığı, kuş gözetleme, atlı doğa yürüyüşü, yaban hayatı, kampçılık, inanç turizmi, göl turizmi, agroturizm, ekoturizm, kırsal turizm ve gastronomi turizmi gibi alternatif turizm faaliyetlerinin gerçekleşmesi için yoğun bir potansiyel mevcuttur. Yıllar itibariyle ziyaretçi sayısının artması yönündeki olumlu gelişmelere karşın son yıllarda yaşamış olduğumuz Covit 19 pandemi sebebiyle 2020 ve 2021 yılları itibariyle turist sayında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Ancak sağlık turizmim ve tarımsal üretimin etkili olduğu agroturizm, gastronomi turizmi ve ekoturizm gibi doğaya dönük turizm çeşitleri sebebiyle seyahatlerin tekrar hızlanması beklenmektedir. Bu sebeple doğaya bağlı ve çevre kirliliğine sebep olmayan turizm türlerine yönelik talep kırsal alanlarda sağlıklı tatil yapma arzusuyla artma eğilimindedir.

Ancak, bölgenin Türkiye içindeki turizm payının düşük olduğu ve bölgeye yönelik turistik talebi çekebilme ve geceleme sayılarının artması için alternatif turizm çeşitlerinin geliştirilmesi gerekmektedir(Gedik, Muğan Ertuğral, 2015; 39). Ardahan ilinin temiz kirlenmemiş doğal çevresi ve bozulmamış ekosistem bu yöndeki talepleri olumlu yönde karşılayabilecektir. Ancak alternatif turizm türleri kapsamında tarımsal üretim ile desteklenen turizm türleri kırsal kalkınmanın sağlanması bakımından önemlidir.

Özellikle, Ardahan ilinde doğal ve kültürel varlıkları koruyan, çevreye duyarlı, bölge halkının ve bölgeye ait kültürel değerlerin dikkate alındığı, ve bölge halkının ayrıca turizmden gelir elde ettiği turizm faaliyetleri gittikçe önem kazanmaktadır(Apalı, 2015; 113). Alternatif turizm türü olarak, gastronomi turizmi giderek önemi ve çeşitliliği artan dinamik bir turizm çeşididir. Bu turizm türü kapsamında insanlar farklılık arz eden yiyecek veya içecekleri deneyimlemek üzere seyahat etmektedirler. Bu seyahatlere konaklama, inanç, kültür ve iş gibi farklı amaçlar da eklenebilmektedir(Hastaoğlu, Erdoğan, Işkın, 2021; 1086). Sanayiinin yaratacağı kirliliğe karşın doğal ve yerel değerlere bağlı tarımsal üretim ile desteklenen alternatif turizm faaliyetleri kırsal kalkınmanın sağlanması bakımından önemlilik arz etmektedir.

Ardahan il sınırları içinde yer alan Bakü-Ceyhan boru hattı güzergâhında yerleşime uygun olmayan ve yapısal özellikler sebebiyle tarımsal üretime imkân vermeyen ve bölgelerde “Bal Tarlaları” projesi kırsal kalkınmaya bir çözüm olacak bir girişim olarak önemlidir. Bu kapsamda “Bal Festivalleri” bölgenin sosyal ve ticari yaşamının canlanmasına ve turistik faaliyetlerin gelişmesine katkıda bulunmaktadır(Gedik, Muğan Ertuğral, 2015; 37). Bölgede arıcılığın bir meslek olarak tercih edilmesinde gastronomi turizmi özendirici imkânlar olarak değerlendirilebilir. Ayrıca tur operatörleri ve seyahat acentalarının bölgeye yönelik turlarına ortalama kalış süresinin yani gecemelerin çok daha uzun gerçekleşebildiği eğitim ve işletme amaçlı faaliyetleri de ekleyerek düzenlenmesi kırsal turizmin geliştirilmesine de imkân sağlamaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kırsal alanda yer alan doğal, tarihsel ve kültürel değerler ise kırsal turizmin ana unsurlarını oluşturmaktadır. Kırsal kalkınma ve kırsal turizm arasındaki yakın ilişki sürdürülebilir kalkınma hedefinin sağlanması bakımından önemlidir. Bu kapsamda bölgenin doğal, kültürel ve tarihi kaynaklarının sürdürülebilir bir şekilde kullanılması sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasının özünü oluşturmaktadır. Arıcılık ve bal üretimi ile ilgili ürünlerinin turizm amaçlı kullanılarak, bu ürünlerin gastronomi turizmine kazandırılması, agroturizm uygulamaların geliştirilmesi için, arıcılıkla ilgili festivallerin konaklama süresini daha uzun kapsayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Bu festivallerde bölgeye ait diğer yerel değerlerinde yer alması ve mutfak kültürü ile birleştirilerek gastronomi turizminin geliştirilmesine yardımcı olunabilir. Ayrıca ekoturizm uygulamaları, kırsal turizm uygulamaları ve birçok alternatif turizm uygulamalarının gerçekleştirilmesine bu doğrultuda imkân sağlanabilecek bölgesel özellikler bölgenin kalkınması bakımından önemlidir. Özellikle arıların ekosistemin vaz geçilmez unsuru olması ve bal üretiminin doğal beslenme bakımından insan sağlığı üzerindeki olumlu etkileri arıcılık ve bal üretimine önem verilmesini gerektirmektedir. Ayrıca tarımsal üretimin temel ihtiyaçların karşılanmasındaki önemi sebebiyle üretiminin çok yönlü olarak gerçekleştirilmesi ekonomik ve sektörel bakımdan önemlidir. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında çevreye uyumlu üretim yapısı kırsal kalkınma ve kırsal turizm

anlayışı ile bütünleşik olarak sağlanmalıdır. Ardahan ilinin sosyoekonomik kalkınmasında arıcılık ve bal üreticiliği kapsamında alternatif turizm uygulamaları ile bütünlük sağlanması önemlidir.

Doğal kaynaklarının sınırlılığı sebebiyle bölgeye sunulan alternatif gelişme yolları dikkate alınarak çözüm yollarının araştırılabileceği incelenmiştir. Ancak bunun gerçekleştirilmesi için bir bölgesel büyüme modeline ihtiyaç vardır. Bu kapsamda ise, Ardahan ilinin sürdürülebilir kalkınmasında arıcılığın ve bal üretiminin teşvik edilmesi gerekliliği önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Akar Şahingöz, S. & İnci, F. (2018).“Bolu İlinde Üretilen Arı Ürünlerinin Gastronomi Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, Ek Sayı 1, 519-533 .

Akbulak, C. (2016). Ardahan ilinde kırsal turizm potansiyelinin sayısallaştırılmış SWOT analizi ile değerlendirilmesi. *Humanitas*, 4(7), 1-30.

Apalı, Y. (2015). Ekoturizmin Sosyolojik Açından Değerlendirilmesi ve Ardahan’ın Ekoturizm Potansiyeli . *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 1 (2) , 111-124.

Aykan, E., (2012). “Girişimciliğin Değişen Yüzü Ekogirişimcilik,” Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c. 17, s. 3, ss. 195-212,

Baykal, F. & Toprak, M.A. (2010). “Kırsal Kalkınma ve Kırsal Turizm: Bozdoğan (Aydın) İçin Bir Araştırma”, Bozdoğan II (ed. S. Sürgevil). s. 41-82. Bozdoğan Belediyesi yayını, İzmir.

Boya, O. L.& Kafalı , M. A. (2008). *Kars Stratejik Gelişme Raporu*, T.C. Türkiye Kalkınma Bankası, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Haziran, Ankara, <http://www.serka.gov.tr/store/file/common/b17a25e184e98a6f718a2640cef9d6c4.pdf>,

Crane E. (1999). Recent research on the world history of beekeeping. *Bee World* 80, USA.

Çeken, H.; Karadağ, L. & Dalgın, T. (2007). “Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye’ye Yönelik Teorik Bir Çalışma”, *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-14.

Çeken, H.; Dalgın, T. & Çakır, N., (2012). “Bir Alternatif Turizm Türü Olarak Kırsal Turizmin Gelişimini Etkileyen Faktörler ve Kırsal Turizmin Etkileri” ,*Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi**International Journal of Social and Economic Sciences* 2 (2): 11-16.

Çimen, H.,(2014). “Ardahan’ın Turizm Potansiyeli”, *Karadeniz - Black Sea – Чepное Море*, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/155175>.

Dağistan Özdemir, M. Z. (2005). Türkiye’de kültürel mirasın korunmasına kısa bir bakış, *Planlama Dergisi*, 2005/1, 20-25.

Gedik, S. & Muğan Ertuğral, S., (2015). “Kırsal Turizmin Kırsal Kalkınma Projeleri İçindeki Yeri: Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Güzergahı Kapsamında Bir İnceleme”, *International Journal of Social and Economic Sciences* 5 (2): 35-39,

Gupta, R. K., Reybroeck, W., van Veen, J. W., & Gupta, A. (Eds.) (2014). *Beekeeping for poverty alleviation and livelihood security: Vol.1: Technological aspects of beekeeping*. Springer Science+Business Media. <https://doi.org/DOI.10.1007/978-94-017-9199-1>.

Hastaoğlu, E.; Erdoğan, M. & Işkın, M. (2021). “Gastronomi Turizmi Kapsamında Türkiye Peynir Çeşitliliği Haritası”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (3), 1084-1113.

International Bee Research Association, (1979). *Beekeeping in Rural Development: Unexploited Beekeeping Potential in the Tropics, with Particular Reference to the Commonwealth*, Commonwealth Secretariat, London, UK.

Karadal, F. &Yıldırım, Y., (2012). “Balın Kalite Nitelikleri, Beslenme ve Sağlık Açısından Önemi”, *Erciyes Üniv Vet Fak Dergisi*, 9(3) 197-209.

Kuvancı, A., (2019). Bal Ve Çeşitleri, Arıcılık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Ordu, <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/aricilik/Belgeler/makale/balces.pdf>., erişim 10.10.2021.

MEGEP (2013). *Turizm Coğrafyası 2*, Konaklama ve Seyahat Hizmetleri, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara.

Muğan, N., (1973). *Arıcının Yıllık İşleri*, Haşmet Matbaası, İstanbul.

Schaper, M., (2002), “Understanding the Green Entrepreneurship”, *Greener Management International*, Vol. 38, s. 3–12.

Tekeli, H.N. &Gedik, S., (2018). “Çevre Odaklı Alternatif Turizmin Türlerinden Kırsal Turizmin Türkiye’de Sürdürülebilirliği”, (Edit. Prof. Dr. Ayşegül Akdoğan Eker Prof. Dr. Fatma İlder Türkdoğan Prof. Dr. Fatma Gülen İskender Prof. Dr. Neşe Tüfekçi Prof. Dr. Süleyman Övez), *Çevre Bilim ve Teknoloji*, 40-51, Güven Yayıncılık, İstanbul.

TÜİK, Hayvancılık İstatistikleri, Erişim Tarihi: 15.03.2012, <http://www.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>.

T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072, erişim 10.10.2021.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, <http://www.dap.gov.tr/dap-eylem-planı/eylem-planı/>, erişim 01.10.2021.

T.C. Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA), (2012), *Ardahan Kafkas Arı Irkı Ve Arıcılık Çalışmayı Ve Sektör Raporu*, Ardahan Yatırım Destek Ofisi, Kars.

T.C. Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA), <http://www.serka.gov.tr/store/file/common/18caadc888adf1bf78065e87ce65f70a.pdf>(erişim tarihi: 16.01.2014),erişim 09.10.2021.

T.C. Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA), (2019), *Ardahan Arıcılık Sektörü Mevcut Durum Analizi Ve Stratejik Eylem Planı*, Kars, <https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/ardahan-aricilik-sektoru-mevcut-durum-analizi-ve-stratejik-eylem-planı12.pdf>.

